KLÂSİK ŞİİRİMİZDE GÜLEN MUM

The Laughing Candle in Classical Ottoman Poetry

La bougie souriante dans la poésie classique turque

Doç.Dr. Filiz Kılıç*

ÖZET

Klâsik şiirde mum (şem'), ya tek başına ya da etrafında dönen pervâne ile tanımlanır. Şem', tek başına olduğunda âşık, pervâneyle birlikte anıldığında sevgili olarak tasavvur edilir. Âşık olduğunda sevgilinin yanında bulunduğu için mutludur. Bazen sevinç gözyaşı döker. Şem'in etrafı aydınlatan alevi, şairin zihninde gülen bir insan imajını canlandırır. Bu makalede, edebiyatımızda şimdiye kadar ele alınmayan mumun gülmesi motifi üzerinde durulur.

Anahtar Kelimeler

Şem', pervâne, gülmek, ağlamak, tezat

ABSTRACT

In classical Ottoman poetry, *şem'* (the candle) is portrayed either as being alone or with "pervâne" (the butterfly) turning around it. *Şem'* is considered to be the lover when it is alone and the beloved if depicted in conjunction with *pervâne*. When it is the lover, it is happy to be with its beloved, and therefore it smiles. It sometimes even sheds tears of delight. The light of the candle and the fact that it illuminates its surroundings have aroused an image of a smiling human being in poets' minds. In this article, the smiling of *şem'*, which has not been the subject of any previous study, is examined.

Key Words

Şem'(candle), pervâne (butterfly), smile, shed tears, opposition

Arapça kökenli bir kelime olan şem', mum (balmumu-şem'-i asel), aydınlanmak için yakılan her şey, çerağ, kandil demektir. Kelime, yıldızlar ve payanda anlamlarına da gelmektedir[1]. Edebiyatta şem', sevgili, güzellik; sevgilinin yüzü, yanağı ve gerdanının parlaklığı için kullanılır[2]. Mum, gecenin koyu karanlığında, kişiye can yoldaşlığı yapan bir arkadaş, aydınlığın elçisi veya uykusuzluk anlarında bir teselli umudu olmuştur. Mumun boyu, rengi vs. bütün fizikî yapısı ele alınarak değişik tasvirler oluşturulmuştur[3].

Şem' kelimesi tasavvufî anlamlar da içerir. Şem'-i Hak ve şem'-i Hudâ Allah'ın nuru, ışığı ve mürşid-i kâmildir. Şem'-i Hû, şem'-i visal ve şem'-i zafer hakikî bir aydınlık, İlâhî nur anlamında kullanılır. Bu, sâlikin gönlünü yakan nûr-ı İlâhî ve şuhûd sahibinin gönlünde parlayıp, onun gönlünü aydınlatan irfan nuruna işarettir. Allah'a şem'-i lâ-Yezâlî denilir. Sûfîlere göre, Kur'ân ve İslâm dini şem'-i İlâhî'dir. Şem'-i Hudâ ve Şem'-i Zü'l-celâlden maksat Hz. Muhammed'dir. Ayrıca, sâlikin esrâr-ı İlâhî nuruna nail olduğu huzur makamına kinaye yoluyla şem' denilir. Genelde şem', bir tasavvufî terim olarak *irfan* ve *tecellî* anlamlarında kullanılır[4]. Mutasavvıf şairler şem' ile imanı kastetmişlerdir. Onlara göre iman, nefsin kötülüklerinden sıyrılmış olan insanın kalbinde tecelli eden bir ışıktır. Bu ışık, insanın kalbine Allah'tan gelir ve egosundan temizlenmiş nefse, yani nefs-i mutmainneye bir lâmba veya mum şeklinde görünür. Daha doğrusu bu lâmba veya mum o imanlı kişinin kalbinden başka bir şey değildir. Şem', ışık olduğuna göre, pervâne de karanlıktır. Esasen o, nefs olduğu için

* Gazi Ünv. Fen-Edebiyat Fak. TDE Bl.

madde de varlık dünyasına aittir. Madde dünyası ise karanlıktır, kötülüktür, ölümdür[5].

Pervâne, genel olarak "kelebek" için kullanılan bir kelimedir[6]. Pervâne kelimesi, kimi tamlamalarla kendinden geçen, kararsız, sabırsız ve perişan bir gönle sahip, çekinmeden kendini feda eden âşık anlamlarına gelir[7]. Geceleyin ışığın çevresinde görülen kelebek (pervâne), klâsik Arap, Fars ve Türk şiirinde aşığı temsil etmiş, pervânenin şem'e âşık olduğu kabul edilmiştir. Âşığın sevgilinin etrafında dolaşması, pervânenin mumun etrafında dönmesiyle ifade edilmiştir. Pervâne, mum ışığının çevresinde döner, döner ve öyle bir an gelir ki, kendisini mumun alevine bırakırmış. Bundan ilham alan şairler, sevgiliyi mum ışığına, âşığı da pervâneye benzeterek, onun uğrunda can vermeye hazır olduğunu dile getirmişlerdir.

Tek başına mum söz konusu edildiğinde, ya da pervâne-mum ilişkisinde konunun ana temasını ağlama ve gözyaşı dökme oluşturur. Gözyaşının olduğu yerde hüzün ve gönül yarasının varlığı düşünülürse, mumda canlandırılan karakter, mahzun, sevgilisinden ayrı düşmüş ve aşk ateşiyle yanan bir insandır. Şem', tek başına olduğunda âşık, pervâneyle birlikte anıldığında sevgili olarak tasavvur edilir. Âşık olduğunda sevgilinin yanında bulunduğu için mutludur, dolayısıyla güler veya sevincinden dolayı gözyaşı döken bir insan gibidir. Bu tür şiirler tezat sanatının güzel örnekleridir. Mum, gülerken ağlayan ya da ağlarkan gülen insan psikolojisini gözler önüne seren çarpıcı bir simgedir. Mumun alevi, etrafını aydınlatması yönüyle şairin zihninde gülen bir insan imajı da uyandırır. Gülen insan için *aydınlık yüzlü* dendiğini de hatırlayalım. Mum, sevgili konumunda olduğu zaman ise, âşık (pervâne) kendisine kavuşmak için etrafında dönüp durduğu, kendisini helâk ettiği için neşelenir, güler. Ayrıca, mum kimi zaman da mürşit olur ve oturduğu makamın etrafında koşturup duran, çalışan müritlerini (pervâneleri) gördükçe sevinir.

Bu çalışmada edebiyatımızda çok fazla işlenmeyen "mumun gülmesi" motifi üzerinde durulacaktır. Seçilen örneklerden hareketle şem'in nasıl ve neden güldüğü sorusuna cevap aranacak, onun bu özelliğinin de şiirimizde söz konusu edildiğine dikkat çekilecektir[8].

Divan şiirimizde mumun, alevi itibariyle gülen bir yüze, ateşin etkisiyle eriyen balmumundan dolayı da gözyaşı döken bir insana benzetilmesi söz konusudur. Şairler gülen, mutlu olan mumdan bahsederken tezat yoluyla onun aynı zamanda ağladığından da dem vururlar:

Kâmil olıcah ışk eri yandugına cânı
Giryân dahı olur ise handân ola çün şem'
Kadı Burhaneddin Divanı s. 142

Aşk eri canı yandıkça olgunlaşır. Ağlarsa da aslında mum gibi güler. Hak âşıkları nefislerinden kurtulmaya çalışırken ve aşk ateşiyle yandıkça acı çeker gibi görünseler de bu onlar için istenen ve olması gereken bir durumdur. Birliğe ulaşmanın başka yolu yoktur. Mum da sıcaktan eriyen balmumlarından dolayı ağlar zannedilse de alevlerinin şekli ve parlaklığı itibariyle gülen bir yüz gibidir.

Giceler ümmîd-i vasl u bîm-i hecrün Ca'feri
Şem' gibi gâh giryân gâh handân eyledi
Tâcîzâde Cafer Çelebi Divanı s. 446

(Ey sevgili!) Geceler (boyu) sana kavuşma ümidi ve senden ayrı kalmanın korkusu Cafer'i mum gibi kâh ağlattı, kâh güldürdü. Müşevveş leff ü neşr sanatının bir örneğini teşkil eden beyitte, âşık, sevgiliden ayrı kalmanın tedirginliği ile ağlarken, bir yandan da ona kavuşma ümidiyle gülmektedir.

Bezm-i gamda ağlayıp yaşlar dökerdim dün gece
Şem' gibi sen güler oynar sanurmışsın beni
Usûlî Divanı s. 244

Dün gece, gam bezminde ağlayıp yaşlar dökerdim. Sen beni şem' gibi güler oynar sanırmışsın. Şem' gibi ifadesi, birinci mısraın sonuna da dahil edilebilecek şekilde ustalıkla beyte yerleştirilmiştir (Sihr-i helâl): Dün gece şem' gibi gam bezminde ağlayıp yaşlar dökerdim. Âşığın dahil olduğu meclis gam meclisidir. O meclisin mumunun özelliği de yaşlar dökerek ağlamasıdır. Gam meclisi içinde gülen bir şem'den söz edilmesi uygun olmaz. Gülmek ve ağlamak şem'e ait bir özelliktir. Eğlence meclislerinde mumlar da eğlenceye dahil olup ışıklarıyla raks ederler ve alevlerinin görünüşleriyle "handân" olurlar. Oradaki mumun asıl vasfı gülmek değil ağlamak olmuştur. Yani insanın iç dünyası, dış dünyadaki nesnelerin görünüşüne ve yaptığı çağrışımlara etkide bulunmuştur.

Şevke gelmişdür Ziyâî gibi âşıkdur meger
Meclisünde şem'-i bezm-ârâ geh ağlar geh güler
Ziyâî Divanı s. 163

Senin bezmini süsleyen mum Ziyâî gibi âşık olmalı ki şevke gelip bazen ağlar, bazen güler. Meclisi hareketli ışıklarla süsleyen mumlar, âşıkmış gibi düşünülmüş. Mum da sevgilisini izleyen âşık (Ziyâî) gibi davranmakta meclisin eğlenceli havasına uyarak kâh gülmekte, mutlu olmakta kâh aşkının derdiyle ağlamaktadır. Beyitte "geh" kelimesinin iki kez tekrarlanışı, hava akımının etkisiyle mum ışığının alevlenmesi ve neredeyse sönecek kadar ışığının azalmasını da düşündürmektedir.

Şem'-veş subh olınca şevkumdan
Gâh handân u gâh giryânem
Bâkî Divanı s. 304

Şem' gibi sabah oluncaya kadar şevkimden kâh gülerim, kâh ağlarım. Şevk kelimesi "şiddetli arzu, neşe, keyif" gibi anlamların yanı sıra Türkçe'de "ışık" manasına da gelir. Şem' kelimesinden dolayı şevkin ışık manası da akla gelmektedir. Şem'in gülmesi sabah oluncaya kadar sürer. Sabah ise; güneş ışıkları mumun ateşini görünmez hâle getirir. Onun bütün gece süren hükümranlığına son verir. Şair, kendisini gece boyunca bir gülen bir ağlayan şem'e benzetmiştir. Şairi, âşık olarak ele alırsak derdinin ayrılık olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrılık acısı geceleri artar. Sevgilinin saçının rengi gece karanlığını çağrıştırır; gece karanlığı da sevgilinin saçlarının rengini aşığın gönlüne düşürür. Aşk derdinden hasta düşen âşıklar geceleri daha fazla acı çekerler. Çünkü hastalığın geceleri şiddetini artırdığı bilinir. Âşığın gülmesi ise, ağlanacak hâline gülmesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca âşık olanlar, yaptıkları akıl almaz işlerle rüsva olurlar. Şairin bir ağlayıp bir gülmesi bu bağlamda düşünülebilir.

Gözüm yaşını dökdükce ferahlar kesb ider gönlüm
Muhibbî şem' olupdursan güler kendü zebânından
Muhibbî Divanı s. 615

Gözüm yaş döktükçe gönlüm ferahlık kazanır. Ey Muhibbi! Kendi lisanınca gülen bir şem' olmuşsun. Ferah kelimesi sevinç, neşe, gönül şenliği anlamlarına gelir. Şair, gözyaşı döktükçe rahatlamakta, neşelenmektedir. İkinci mısra'daki şem' kelimesinin kullanılması da bununla ilgilidir. Mumlar bir taraftan gözyaşına benzer damlalar dökerlerken bir taraftan alevlerinin hareketleriyle gülerler. Mumun üzerindeki alev gülen bir insanı hatıra getirir. Şair, kendisinin mum gibi kendi lisanınca güldüğünü söylüyor. Mumun kendi lisanınca gülmesi yukarıda bahsedilen özellikleri itibariyledir. Ayrıca "zebân" kelimesi "lisan" manasının yanında, insanın konuşma organı olan "dil" manasına da gelir. Mum alevi, görünüş olarak insanın diline de benzer.

Ehl-i meclis şem'alardan gayrı handân idi hep
Ol dahı ma'nîde handân sûretâ giryân idi
Gelibolulu Âlî Divanı s. 1255

Şem'alardan (mumlu fitil) başka meclistekiler hep gülüyordu. O da manada gülüyor, (ancak) surette ağlıyordu. Eğlence meclisinde mum haricinde herkes gülüp eğlenmektedir. Ancak o da aslında mutludur. Mecliste eğlenceden nasibini almıştır. Gözyaşı dökse de içten içe sevinmektedir. (Beyitte) gözyaşı, mumlar için bir üzüntü göstergesi olarak kabul edilmemiştir. Mum hangi ortamda, hangi duygu hâline tercüman olursa olsun doğasının bir gereği olarak ağlamaktadır. Mana olarak gülmesi, suret olarak ağlaması ise mum alevinin ele avuca gelmemesi, akan damlalarının ise daha somut bir şekilde idrak edilmesindendir. Beyitte çile çektikce olgunlaşan derviş de akla gelmektedir.

Aşağıdaki beyitte ağlamak-gülmek ikilemi diğer beyitlerden farklı bir manada ele alınır. Acıdan değil, çok gülmekten dolayı mumun gözünden yaş gelir.

Dün gice rûy-ı yârî görüp encümende şem'
Şevkinden aglayıncaya dek itdi hande şem'
Behiştî Divanı s. 359

Şem', dün gece yârin yüzünü mecliste görüp mutluluktan ağlayıncaya kadar güldü. Sevgilinin meclise teşrifi, meclisteki mumu dahi mutlu etmiştir. Mum bu teşrife öyle sevinmiştir, öyle gülmüştür ki gözlerinden yaşlar gelmiştir. Kahkaha raddesinde gülen insanların gözlerinden yaş gelir.

Şeb-i hecr âfetüm oldı ne hâb u ne seher peydâ
Ne gam-hânemde şem'-i şâdmânîden eser peydâ
Behiştî Divanı s. 241

Ayrılık gecesi âfetim oldu. Ne uyku, ne sabah belli. Ne de gam dolu evimde mutluluk mumundan eser var! Ayrılık gecesi âşık, gamdan dolayı türlü hâller içine girer. İçinde yaşanılan mekân, artık dayanılmaz bir yer hâline gelmiş. Bu yer, bir gam-hâneye hatta Yakub peygamberin Yusuf'u kaybettiğinde ağlamaktan gözlerini yitirdiği Beytü'l-ahzâna dönmüştür. Sürekli ağlayıp, inleyen âşığın gözleri artık geceyi gündüzü ayırt edememektedir. Sevgilinin saçının rengi de siyahtır. Bu sebeple geceleyin sevgilinin saçının rengini hatırlayan âşık daha fazla dertlenir. Âşıklar çile dolduran dervişler gibi, zaman kavramından yoksun yaşarlar. Artık her an "hicran" zamanıdır. Her gece "şeb-i hicran"dır. Ancak âşık, her çilenin bir vuslatı olacağını bildiği için beklemesini sürdürür. Aşığın gecesini aydınlatan mumun güler yüzü de gitmiştir. Zaten aşığın, mumun gülüşünü görecek hâli kalmamıştır. O daha çok, kendi hâlinin bir tezahürü olarak mumdaki ağlayış ile ilgilenmektedir ve kendisine hem-hâl olarak bu hâli kabul etmektedir. Ayrıca, "seher" kelimesinin "uyumama hastalığı" anlamının da gözardı edilmemesi gerekir.

Gelibolulu Âlî'nin şu beyti Behiştî'nin ilk beytiyle anlam yönünden örtüşür:

Âteş-i âh ile karşunda şerer-bâr mıyuz
Şem'veş şâd olıcak hâlete ağlar mıyuz
Gelibolulu Âlî Divanı s. 358

Senin karşında âh ateşiyle kıvılcımlar mı yağdırıyoruz? Yoksa mum gibi sevinilecek hâlete mi ağlıyoruz?

Her şeb ki derd-i hasret ile ben olam zebûn
Pür-şevk olur 'adû gibi şem'-i siyeh-derûn
Behiştî Divanı s. 428

Hasret derdi ile çaresiz kaldığım her gece, içi kara şem', düşman gibi mutlu olur. Âşık hasret derdi karşısında acizdir. Bu derdin yegâne devası vuslattır, buna karşın sevgili aşığın yanında değildir. Geceleri aşığın derdi artar. Onun yanında yalnızca parlak alevli şem' vardır. Şem'in bu neşesi aşığın zoruna gitmektedir. Kendisi derdi ile çare-

siz bir şekilde kalmışken şem'in karşısına geçip gülmesi, onu bir düşman olarak görmesine sebep olmuştur. Âşık derd-i hasretle çaresiz kalmışken, şem' onun inadına şevkini artırmıştır. "Derun" kelimesi tevriyelidir. "İç, içeri, dâhil" ve "gönül, kalp, yürek" manalarına gelir. Mumun yanmasını sağlayan fitili siyahtır ve mumun içine kadar girer. Ayrıca mumun içinden çıkıp akan damlalar da kuruduktan sonra kararır. Dertli aşığın karşısına geçip gülen birinin iyi niyetli olması beklenemez. Bu yüzden mum kötü kalplidir.

Yandugınca âteş-i 'ışka gönül handân olur
Nitekim kendü ziyânına güler her gâh şem'
Muhibbî Divanı s. 413

Gönül, her zaman kendi zararına gülen mum gibi aşk ateşiyle yandıkça sevinir (güler). Gönül muma teşbih edilmiştir. Mumun alevi de şekil olarak kalbe benzer. Mum gülerken ağlar. Gönül de bir mum misali yanmaktadır. Bu yanma esnasında eriyip ziyana girmektedir. Damlalar hâlinde dökülen erimiş hâldeki parçaları, bir mumun ziyanıdır. Bir süre sonra mum tükenecektir. Âşık ise aşk ateşiyle yanmaktadır. Eriyip akan mum damlaları gibi gözyaşı dökmektedir. Böylece tükenmektedir. Ancak âşık da bu hâline tıpkı bir mum gibi gülmektedir. Yani aşk ateşiyle yanmaktan mutludur.

Mumun gülmesi kimi zaman aşığı kıskandırmak içindir. Şem' (sevgili) rakiplerle gülüp eğlenirken, zavallı âşık için ağlamaktan başka çare yoktur:

Ol şem'-i cem' geceler aglatmaga beni
Meclislere rakîb ile handân olup gider
Ahmed Paşa Divanı s. 157

O meclisin mumu beni ağlatmak için her gece meclislere rakip ile güle oynaya gider.

Eğlence bezminin mumu olan sevgili güzelliği ile meclise ışık katar. Bu esnada da, aşığın rakibi ile işbirliği yapar. Âşık, ağlayıp inlerken sevgili de tıpkı mum gibi gülerek rakiplerle eğlenceye gider. Beyitte, elektriğin olmadığı devirlerde gece meclislere gelen insanların ellerinde mumlar olması da hatırlatılır.

Sen şem' gibi gayr ile meclisde gülersin
Ben akıduram yaş ile kan yandım elinden
Ahmed Paşa Divanı s. 229

beytindeki anlam da yukarıdaki beyitteki mana ile örtüşmektedir. Mumun gözyaşına benzeyen damlaları aşığın gözyaşlarını, gülerek ışık saçan alevi ise sevgilinin gülüp eğlenmesini anlatmaktadır.

Giceler tâ subh olunca bir karangu külbede
Aglamak yanmak benüm ol şem'-i handân özgenin
Lâ-edrî (Seyyid Azim Şirvanî Tezkiresi)

Geceler ta sabaha kadar karanlık bir kulübede ağlamak, yanmak benim (nasibim), gülen mum da rakiplerindir.

Şem'veş handân idelden dostun şevki beni
Nâr-ı gayretden adûnun bagrı yagın yakmışam
Emir Buhârî, s. 117

Sevgilinin arzusu (ona kavuşma isteği) beni mum gibi güldürdüğünden beri kıskançlık ateşiyle düşmanın (rakibin) bağrının yağını yakmışım.

Bazı beyitlerde ise gülen mum, ağlayan pervâne tasvirinin önemli bir yer tuttuğu görülür:

Ol ne âteş ola kim şu'lesine şem' güle
Âteş oldur ki yakar hırmen-i pervânemüzi
Ahmed Paşa Divanı s. 285

Yalımına şem'in (bile) güldüğü ateş nasıl ateş olsun? Ateş dedikleri öyle olmalıdır ki pervânemizin harmanını yaksın (yakabilsin). Şem' burada tahkir amaçlı kullanılmıştır. Çünkü mumlar gece yakılır, cılız ışıklarının ancak gece karanlığında değeri olur. Gündüz olduğunda ise güneşin parlak ışıkları muma gerek bırakmayacak şekilde etrafı aydınlatır. Öyleyse mumun alevinin bile güldüğü bir ateş, ateş olamaz. Ateş deni-

len şey, pervâneler yığınını bir anda kavuracak cinsten olmalıdır. Yani beyte göre pervâneler, mum alevinin bile gülerek baktığı cılız bir ateşin etrafında dönmemelidirler. Mumun sevgili, pervânenin âşık olduğundan hareketle beyitten âşık olunacak sevgilinin, birçok âşığı bir anda küle çevirecek bir ateş gibi olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca, beyitte bir de "ateş oldur ki" tabiriyle kastedilen güneş mazmunu vardır. Şem' "şem'-i felek" tabirinde olduğu gibi geceleyin parlayan gök cisimlerini kast etmek amacıyla da kullanılır. Güneşin ışığı karşısında gece parlayan ay ve yıldızların ışığı mum ışığından bile sönük kalır. Hatta mum ışığı ona güler. Buradan hareketle, mumun gülmesini, onun ışığı az olan gök cisimleri ile alay etmesine bağlayan şair, hüsn-i ta'lil yapmıştır, diyebiliriz. Çünkü mum alevinin, gülen bir insana benzeyen hareketleri gündüz fark edilemez. Güneş ışığı buna engel olur. Gece ise, söz hakkı şem'e gelir ve güneş doğana, yani kendi hâkimiyeti bitene kadar güler. Pervâne, aynı zamanda "çark" manasına da gelir. Pervâne-i hırmen tabiri ile gökyüzünde harman gibi yığılmış yıldızlar anlatılmak istenmiştir. Bu harmanın yanmasına sebep olan da güneştir. O çıktığı zaman, gökteki bu harman yeri alev almışçasına kızıla boyanır ve bir süre sonra o harmandan eser kalmaz. Beyte göre gerçek ateş de böyle olmalıdır. Harmanın yanması, aynı zamanda "zarara uğramak, iflas etmek" anlamlarını da haizdir.[9]

Pervâne gerçi handesine şem'ün aldanur
Bilmez anı ki çok kişi vakt-i gazab güler
Necatî Bey Divanı s. 240

Pek çok insanın gazap zamanı güldüğünü bilmeden, pervâne şem'in gülüşüne aldanır. Pervânelerin sürekli mumun etrafında dönmesi, mumun gülüşüne aldanması ile açıklanmış (hüsn-i ta'lil). Gazab, "dargınlık, kırgınlık, darılma, küsme, kızma, hiddet, öfke" gibi manalara gelir. Sevgilinin gülüşü, elbette aşığı cezbeder. Ancak bu cezbe, sonunda cefayı getirir. Sevgili, aşığa teveccühünden değil, gazabından ötürü gülmektedir. Ama âşık için bu gülüşün niyeti önemli değildir. Sevgili, cefa amaçlı da olsa kendisine temâyül etmiştir. Pervâneler, etraflarında döndükleri mumun alevine temas etmekle bir süre sonra uçamaz hâle gelirler. Onların şem' ile vuslatı, canlarından vazgeçmelerini gerektirir. Âşıklar da sevgilinin her türlü cefasını bir nev'i teveccüh olarak karşılarlar. Beyitte sevgili hiddetinden ötürü gülmektedir. Âşık da buna istinaden sevgiliye yaklaşmakta ve pervânenin şem' alevinde yanması misali acıya maruz kalmaktadır.

Göyündi derd ile pervâneveş dil-i 'Adnî
Egerçi şem' bigi zâhiren güler görinür
Adnî Divanı s. 44

Adnî'nin gönlü şem' gibi görünüşte güler görünse de (aslında) pervâne gibi dert ile yandı (yanar). Burada zâhiren kelimesi tevriyeli kullanılmış: Şem'in yanmasıyla ışık saçması gülen bir yüz gibi değerlendirilerek onun güldüğü görünür. Bir de şem' görünüşte güler. Şem' de Adnî gibi hangi ruh hâlinde bulunursa bulunsun hep gülmektedir. Şem'in alevinin hareketleri ve ışığı gülen bir insanı andırır. Âşık, dışarıdan bakıldığında sürekli güler görünmektedir. Ancak gönlü dertten pervâne gibi yanmıştır.

Gâh hande geh gazâb ey gonca la'lün âşıka
Nitekim pervâneye geh nûr olur geh nâr şem'
Kütahyalı Rahîmî Divanı s. 207

Ey gonca, (gonca dudaklı sevgili) senin dudağın aşığa bazen güler bazen gazap verir. Nitekim mum pervâneye kimi zaman ışık, kimi zaman da ateş olur. Mumun alevi parlaklığından ve şeklinden dolayı gülen bir dudağa benzetilmiş.

Hande eyler şem' yansa her gice pervâneler
Ben de yansam tan mı yârüm âteşîn-ruhsâr imiş
Muhibbî Divanı s. 321

Her gece pervâneler yansa, şem' güler. Ben de yansam şaşılır mı? (Çünkü) yârim ateş yanaklıdır. Sevgili gülen yüzü ile âşıkları kendisine bağlamaktadır. Bu gülen güzelliğin cezbesine kapılanlar da helâk olmaktadır. Pervâne aşığa, şem' de sevgilinin ateşli yanağına karşılık gelmektedir.

Şem' güler şâd olur yandugına pervânenün
Cân virürse ger hezâr sanman gülün pervâsı var
Muhibbî Divanı s. 230

Şem', pervânenin yandığına sevinir. Gülün, bülbülün (kendisi için) can vermesinden çekindiğini (endişelendiğini) sanmayın. Sevgilinin aşığa cevr ederken gülmek gibi bir huyu vardır. Âşık bundan habersiz pervâne gibi, sevgilinin etrafında dönmektedir. Sevgili âşık için asla üzülmez, endişe etmez.

Gördüm o ruhı şem'i bezm içre kılur hande
Ben böyle kebâb oldum pervâne degül yâ Rab
Gelibolulu Âlî Divanı s. 230

O yanağı mum gibi olanı (sevgiliyi) mecliste gülerken gördüm. Ya Rab, pervâne değil ben de böyle kebap oldum. Beyitte âşık sevgilinin mum gibi etrafına ışık saçan yanağına pervâne olmuştur. Bu hâlini mumun etrafında dönerken yanan pervânelerle kıyaslayan âşık, kendisinin kebap olacak derecede pervânelerden de daha çok yandığını söylüyor.

İşitdik bülbül ü pervâneveş sûzişle feryâdın
Gül ü şem'in biri birine handân olduğun tuyduk
Şeyh Galib Divanı s. 700

(Dil ü cânın) bülbül ve pervâne gibi yanarak inlediğini; gül ve şem'in (de) birbirlerine güldüğünü duyduk.

Hayâlî Bey, şem-pervâne ilişkisinde şem'in tezat oluşturacak şekilde hem ağlayıp, hem gülmesine adeta son noktayı koyar. Şem, ne yaptığı belli olmayan bir deli gibi hareket etmektedir:

Aceb mecnûnsın ey şem' kim fehm olmadı şânun
Virürken cânı pervânen hem ağlar hem gülersin sen
Hayâlî Divanı s. 232

Ey şem'! Sen öyle bir mecnunsun (delisin) ki pervânen sana canını verirken hem ağlayıp hem gülme huyun anlaşılamadı. Burada mum, bir başkası kendisi için can verirken kâh ağlayan kâh gülen, hareketleri anlamsız bir deliye teşhis edilir. Eğer bu bir sevgili ise ağlamaktadır, çünkü kendi etrafında dönerek güzelliğinin şanını teyid eden âşıklarından biri daha eksilmiştir. Sevgili, âşık için asla üzülmez. Üzüldüğü şey olsa olsa âşıklardan birinin eksilmesidir. Bir aşığın kendisi için ölmesi gururunu okşar ve mağrur bir gülüşle bu duygusunu izhar eder.

Pervâne-gülen mum tasviriyle "görünüşe aldanmamalı" nasihatı da verilir:

Ma'nîde göyinür özi pervâne hâline
Eyler egerçi sûret-i zâhirde hande şem'
Sehâbî Divanı s. 85

Dış görünüşü her ne kadar pervânenin hâline, kendisi için yanmasına gülüyorsa da gerçekte o içinden, gönlünden onun bu hâline yanmaktadır. Şair, mumun titreyen alevini, gülmekte olan bir insanın ağzına benzetir. Bu benzetme şairin, şiirinde kullanabilmek için çevresine ne kadar dikkatle baktığını göstermesi açısından dikkate değer bir örnektir. Burada mumun fitilinin yanarak tükenmesi de mumun özünden pervânenin hâline yanması, ona acıması olarak yorumlanır.

Bu şiirde de şem'in ağlama-gülme ikileminden hareketle zor durumda olan insana gülünmemesi gerektiği, aynı durumun kendi başına da gelebileceği vurgulanmıştır:

Dir idüm ey dil getirme hîç derd ehline şek
Tâ seni salmasın bir derde devrân-ı felek
Almadın pend imdi âşıksın işin âh eylemek
Ey gönül aşk ehline her şeb gülerdin şem' tek
Ben demezdim mi ki tanla ağlayasıdır gülen
Fuzulî Divanı s. 296

*Ey gönül, hiç dert sahibine şüphe getirme (kınama) ki dönen felek seni bir derde salmasın, derdim. (Ama) sen öğüt dinlemedin, şimdi âşıksın ve işin âh eylemektir. Ey gönül! Aşk ehline her gece şem' gibi gülerdin, ben sana tan vaktinde gülen ağlayacaktır demedim mi?*Gönül, nasihat dinlememektedir. İnsan başına gelinceye kadar bir başkasının derdini anlayamaz. Çoğu zaman daha önce kendisinin tecrübe etmediği bir olayı ya da duyguyu bir başkasında gördüğünde anlamlandıramaz. Şairin gönlü de dert sahibi kimselerin hâllerinden anlamadan onlara özenmiş ve felek de aşk derdini gönle musallat etmiştir. Bir zamanlar aşk ehline mum gibi gülen gönül, şimdi âşık olup ah etmektedir. Mumlar geceleyin gülerler. Çünkü karanlığa karşı tek söz sahibi olan kendileridir. (Eskiden) geceleyin mum ışığı altında oturan bir dert sahibinin hâllerine şahit olan yine mumdur. Kendisini dert sahiplerinin yanında, onları alaycı bir gülüşle izleyen mumlara benzeten şair, sonunda o mumların akıbetine uğramaktadır. Çünkü gece ile gülen o mumlar gündüz ağlamaya başlamışlardır. Gün doğduğunda da bir mumun ışığından çok, damlaları göze batar. Güneş ışığı mum ışığının ihtişamını alıp götürür. Geriye ise gözyaşları misali damlalar kalır. İşte geceyle gülenin, gündüzle ağlaması bu sebepledir. Aşığın alaycı gülüşleri de, derde düştükten sonra yerini gözyaşına bırakmıştır.

Gülmesün şâm-ı firâkunda benüm giryeme şem'
İşi aglamag olur hasta-i 'ışka gülenün
Gelibolulu Âlî Divanı s. 851

Mum, senin ayrılığının akşamında benim gözyaşıma gülmesin. Aşk hastasına gülenin işi ağlamak olur. Aşığın ayrılık akşamında şem' onun hâline gülmektedir. Gece aşk derdinden dolayı hasta düşen mumun gülmesinin kötü sonuçlanacağı belirtilmiştir. Çünkü, başkasının zaafına gülenin işi de sonunda ağlamak olur. Başkalarını tahkir edenler sonunda cezalarını bulurlar. Beyitte şem' de aşk hastası ile alay etmenin bedelini gözyaşıyla ödemektedir.

Karanusuna anun kılma hande şem' gibi
Dilersen ola yüzün ağ nitekim kâfûr
Hayâlî Divanı s. 27

Eğer yüzünün kâfûr gibi ak olmasını istiyorsan, onun kara oluşuna şem' gibi gülme! Kâfûr aslında siyah, sarı kızıl veya deve tüyü renginde olup yıkanıp işlendikten sonra beyazlaşan bir maddedir[10]. Bu maddeden mum yapımında yararlanıldığı için şem' geçen bir beyitte kâfûrun anılması doğaldır. Kâfûr "yüzünü ağartmak" deyimi ile renk unsuru, şem' kelimesi ile hammadde unsuru olarak kullanılabilir. Kâfûr, isim olarak da bazı şahıslara ve bilhassa siyahî harem ağalarına verilirdi ve tarihte bir kölenin de adı idi.[11]. Kâfûr, büyük bir olasılıkla zenci bir köleydi, ancak yapmış olduğu işler yüzünü ağartmıştı. Yüzünü ağartmak deyimi Türkçe'de, yaptığı işle birine övünç duyacağı bir durum kazandırmak; övüneceği bir duruma kavuşturmak, anlamlarına gelir. Yani hakikatte yüz rengi siyah olan birinin yaptığı güzel işler ile iyi yerlere gelmesi söz konusudur ve "kâfûr misali (nitekim kâfûr)" denmesi de beytin bu anlamı kazanmasına yardımcı olur. Mum gibi alaycı gülüşlerle etrafın karalığına bakıp gülmek yerine Kâfûr gibi yap; çalış, çabala ve yüzünü ağart, denmek istenmiştir. Beyitte vurgulanan düşünce, insanı görünüşüne göre değil, yaptıklarına göre değerlendirmek gerektiğidir.

Eşkini dil bâde-i bezm-i nihânî eylesün
Âh-ı gam-sûzını şem'-i şâdmânî eylesün
Behiştî Divanı s. 449

Gönül, gözyaşını gizlilik bezminin şarabı, gam yakan âhını mutluluk şem'i

yapsın. Aşığın aşırı ağlamaktan gözlerinden artık kan gelmektedir. Gözyaşı şarap rengini almıştır. Ancak onu kimselere göstermemelidir. Gönül, gözyaşını kimsenin göremeyeceği bir sır meclisinde şarap yaparsa; kimsenin göremeyeceği şekilde ağlamış olur. O meclisteki şem' de gamdan dolayı çektiği ahın kıvılcımı olmalıdır. Mumun alevi, gerçekten de gülen bir insanı andırır. Ancak beyitte söz konusu olan meclis, hüzünlü bir atmosferi yansıtmaktadır. Bu sebeple buradaki gülen, oynayan mum, aşığın yakıcı gamının ahıdır. Şair, gönlüne nasihat ederek "gözyaşını ve ahını kimseye gösterme, üzüntünü kendine sakla" demek istiyor.

Şem'-i sûzân gibi geh handân u geh giryân olur
Lâ-cerem bilmez edânî âşıkun esrârını
Ziyâî Divanı s. 314

Âşık, yanan mum gibi kâh güler kâh ağlar. Şüphesiz aşağılık kimseler (aşktan anlamayan cahiller), aşığın bu hâlindeki sırları bilmezler.

Dil döker yüz gösterür aglar güler sırrın dimez
Ârifâne der iken Nehcî hele âdâb-ı şem'
Nehcî Divanı s. 202

Nehcî, şem'in usullerini ârifçe anlatırken (şem') dil döker, yüz gösterir, ağlar, güler (ama) sırrını söylemez. Mum, konuşsa, kendini göstermeye çalışsa ağlayıp gülse de içindeki sırrı ancak ârif olan anlar.

Mumun mutluluğunun sebebi şu beyitte olduğu gibi farklı olay ve durumlara da dayandırılır:

Meftûl-ser durur alevî gibi gâlibâ
Çün Zülfekâra virdi boyın kıldı hande şem'
Emrî Divanı s. 149

Meftûl, fitil hâline getirilmiş, kıvrılmış, bükülmüş demektir. Eskiden mumların uzayan fitilleri makasla kesilirmiş. Böylece daha canlı yanarlarmış. Bu bilgilerden hareketle, beyitten, mumun makasla fazla olan fitili kesilince alevi parlak olur, şeklinde bir anlam çıkarmak mümkün. Ancak burada "alevî ve Zülfekâr" kelimeleri beyti daha farklı yorumlamamıza sebep olmaktadır: *Mum alevî gibi boynu bükük durur. Galiba, Zülfekâr için canını verdiğinden mutludur.* Zülfekâr çatallı ucu sebebiyle mum makası gibi düşünülmüş.

Mumun ve gülmenin yer aldığı birkaç beyitte ise "gülme" işlevi pervâneye verilmiştir. Bu tür örnekler Gelibolulu Âlî'de karşımıza çıkar:

Yandukça semender gibi cân-perver olursın
Şem'ün yüzine gülici pervâne imişsin
Gelibolulu Âlî Divanı s. 503

Semender gibi yandıkça ruhunu beslersin. Sen şem'in yüzüne gülen pervâne imişsin.

Semender, ateşte yaşadığı iddia edilen esatirî bir hayvandır. Kimilerine göre yalnızca ateşte yaşar, ateşten çıkınca ölürmüş. Yukarıdaki beyitte semenderin bu özelliğine değinilmiş. Onun ateş ile beslendiği, yandıkça yaşayabildiğinden dem vurulmuş. Bu açıdan semender ve pervâne arasında bir ilişki kurulmuş. Pervânede yanmaktan duyulan zevke ait bir gülümseme vardır. Çünkü pervâne de tıpkı semender gibi yanmak ile ruhunu beslemektedir. "cân-perver" kelimesi, "ruhu besleyen" anlamının yanı sıra "iç açan, gönül açan" anlamlarını da haizdir. Yani semenderlerin ve pervânelerin yanmakla canlarını besledikleri söylenebileceği gibi, yanarak gönüllerini ferahlattıkları da vurgulanmış olabilir.

Bana pervâne derler ehl-i diller handedür kârum
Mahabbet bezmine şem'am ne sûzum ne güdâzum var
Gelibolulu Âlî Divanı s. 453

Gönül ehli olanlar bana pervâne derler. Benim işim gülmektir, (çünkü) sevgi meclisine şem' olmuşum, ne sızlanışım ne yakınmam var.

Sonuç olarak, petrol ve daha sonra elektrik bulunmadan önce en önemli aydınlatma aracı olan mum, geceleri insanların yanlarından ayırmadıkları vazgeçilmez bir dost gibiydi. İçinde yaşadığı toplumu gözlemleyen, gözlemlediklerini kendi hayâl ve ilham inbiğinden geçirdikten sonra şiirlerine aksettiren şair için mum da işlenmeye değer önemli bir simge olmuştur. Şairlerin çok farklı benzetmelerle şiirlerinde yer verdikleri mum, en fazla ağlayan insan özelliği ile ele alınmış ve bu yönü vurgulanmıştır. Fakat mumun gülmesi ve mutlu bir insanla ilişkilendirilmesi üzerinde durulmamıştır. Mum ve gülme arasındaki bu ilişki mumun alevinden dolayıdır. Alevin parlaklığı, titremesi, dans eder gibi görünmesi bu benzetmeye sebeptir. Mum, evlerde veya meclislerde baş köşededir ve bütün ihtişamıyla parlamaktadır. Bu hâliyle gülen bir sevgilidir. Onun bu hâli, şair tarafından, rakiple gülüp eğlendiğine yorulur. Sevgilinin etrafından ayrılmayan âşık da pervâne misali bu manzara karşısında üzüntüsünden kahrolur. Pervânenin kendisi için yok olması da şem' için bir mutluluk vesilesidir.Tasavvufta aşk eri canı yandıkça, çile çektikçe olgunlaşır. Bu durum sâlik için istenilen, sevinilen bir hâldir. Mum da bu açıdan yola girmiş bir derviş olarak algılanır ve yandıkça güldüğü farzedilir.

NOTLAR

[1] Şem' kelimesi, şu tamlamalar ile *güneş* ve *ay* anlamını vermektedir. Güneş anlamında: şem'-i âsmân, şem'-i âftâb, şem'-i encüm, şem'-i hâver, şem'-i rûz-ı rûşen, şem'-i zer-endûde-i firûze-legen, şem'-i zümürrüd-legen, şem'-i sipihr, şem'-i sipihrî, şem'-i seher, şem'-i seherî, şem'-i sehergehî, şem'-i İlâhî, şem'-i zerrîn-legen, şem'-i sibâh, şem'-i subh, şem'-i subhî, şem'-i subhdem, şem'-i subhgâhî, şem'-i târem-i nüh-pencere, şem'-i gerdûn, şem'-i gîtî-firûz, şem'-i maşrık, şem'-i maşrıkî, şem'-i heft-çarh, şem'-i kâfûrî-i subh, şem'-i âlemtâb, şem'-i felek, şem'-i muza'fer, şem'-i sipihr, şem'-i çarh-ı revân, şem'-i gerdân-ı sipihr

Ay anlamında: Şem'-i âsmânî, şem'-i İlâhî, şem'-i âlemtâb, şem'-i şeb-efrûz, şem'-i felek, şem'-i felekî, şem'-i kâfûrî-i şeb-tâb-ı kamer. Rahim Afifî, Ferheng-nâme-i Şirî, c. II, Tahran 1372 hş., s. 1601-1608; Muhammed Muîn, Ferheng-i Fârsî, c. II, Tahran 1360 hş., s. 2077; Ali Ekber Dihhudâ, Lugat-nâme, c. XXXI, Tahran 1349 hş., s. 596. Şemseddin Samî, Kâmûs-ı Türkî, c. I, İstanbul, 1978, s. 786.

[2] Bu anlam şu tamlamalarla verilir: Şem'-i cemâl, şem'-i cem, şem'-i cihân-efrûz şem'-i Çigil, şem'-i Hoten, şem'-i dil-efrûz, şem'-i meclis-ârâ, şem'-i ruh, şem'-i ruhsar, şem'-i saâdet-pertev, şem'-i şâm -efrûz, şem'-i şeb-ârâ, şem'-i şeb-efrûz, şem'-i şeb-hîzân, şem'-i şeker-leb, şem'-i tıraz, şem'-i tarab, şem-i kâfûrî. Rahim Afifî, Ferheng-nâme-i Şirî, c. II, s. 1602; Şerafettin Ramî, Enisü'l-uşşâk, Ankara 1994, 65-66.

Ayrıca, şem'in kalıplaşmış tamlamalarla, şu anlamlara geldiği görülmektedir:

Şem'-i Yahûdîveş: Bâde-i gülgûn

Şem'-i efrûhte: Yanan mum

Şem'-i ikbâl: Talih, şans ışığı

Şem'-i kâfûr: Kâfûrdan yapılan beyaz mum

Şem'-i külbe-i ahzân: Hüzünler kulübesinin mumu; mec. Hz. Yusuf

Şem'-i küşte: Söndürülmüş mum

Şem'-i mezâr: Mezar başında yakılan mum

Şem'-i şebistan: Gece mumu, gece kandili

Şem'agerân-ı hâssa: Osmanlı sarayında mum yapan görevliler. Burhân-ı Katı, Hz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK, Ankara 2000, s. 723; Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, 2000, s. 988.

[3] Arap şairler ve yazarlar, mumda müşahede ettikleri olaylar ve gözledikleri manzaralar ile ruhlarında ve zihinlerinde canlandırdıkları veya hayal ettikleri manalar arasında bir bağlantı kurarak değişik üslup ve ifade tarzlarıyla hemen hemen birbirine benzer konuları dile getirmişlerdir. Mumun yapısını, bir insan tipinde hissî ve hayalî ifadelerle canlandırmaya çalışmışlardır. Çizilen resimde ve oluşturulan tabloda mum, bir kahraman veya kahramanın elindeki kılıcı, yere inmiş bir yıldız veya ucu körelmiş bir kalem, bazen bağrı yanık bir insan, bazen gözyaşı döken mahzun kişilere gece arkadaşlık eden can yoldaşı veya bir hasta adam veyahut da bir sevgilidir. Bu itibarla sürekli erimekte olan muma bir ruh verilerek somut portreler içerisinde değişik roller verilmiştir. Selami Bakırcı, Arap Edebiyatında Mum Tasviri, Akademik Araştırmalar-Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 1, S. 1, Yaz 1996, s. 12–15. Ayrıca, şem' ve pervâne motifinden hareketle, Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Şem' ü Pervâne mesnevileri yazılmıştır. Bkz. Sâdık Armutlu, Zâtî'nin Şem' ü Pervânesi (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Ünv. SBE, TDE Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya 1998,s. 53-58.

[4] Rahim Afifî, Ferheng-nâme-i Şirî, c. II, 1372, s. 1601-1603, 1606-1608 ;Ali Ekber Dihhudâ, Lugatnâme, c. XXXI, Tahran 1349 hş., s. 598; Ziya Şükün, Gencine-i Güftâr, c. II, İstanbul 1984, s. 1328: Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstan-

bul 1991, s. 451.

[5] Feyzi Çelebi, Şem' ü Pervâne, (Neş. Gönül A. Tekin), Harvard 1991, s. 6, 30.

[6] Bundan başka, "karakulak", aslanın önü sıra giderek, yoldan çekilmeleri için diğer hayvanlara seslenen hayvan" ve istiare yoluyla "öncü asker, çerağa âşık olan ve geceleri kendini mum alevine atan böcek, padişah fermanı, ulak, rehber, berat, havale, izin, geçiş izni, mecazen mum ışığı, çerağ ışığı" anlamlarında kullanılmaktadır. Seyyid Sâdık-ı Gevherîn, Ferheng-i Lugat u Tabirât-ı Mesnevi-i Celâleddin Muhammed b. Hüseyn-i Belhî, c. II, Tahran 1338 hş., s. 302; Muhammed Muîn, Ferheng-i Fârsî, c. I, Tahran 1360 hş., s. 76; Ziya Şükün, Gencine-i Güftar, c. I, s. 466; Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi), c. XV, İstanbul 1986, s. 9307.

[7] Bu manada kullanılan birleşik kelimeler şunlardır: Pervâne-hû, pervâne-dil, pervâne-sıfat, pervâne-meşreb Rahim Afifî, Ferheng-nâme-i Şirî, c. I, s. 377.

[8] Şiir açıklamalarında, tekrardan kaçınılmaya çalışıldığı için bazı beyitler sadece nesre çevrilerek bırakılmıştır. Ancak bazen beyitte anlamı tamamlayabilmek adına tekrara düşülmüştür. Ayrıca, beyitler "gülen mum" çerçevesinde yorumlanmaya gayret edilmiş, beytin farklı yorumları üzerinde durulmamıştır. Tespit edilen beyit sayısı bu kadarla sınırlı değildir.

[9] Ahmed Paşa'nın bu beyti Hafız'ın aşağıdaki beytinin tercümesidir: (Beyitler özel kütüphanemizde bulunan yazma Hafız Divanı'ndan alınmıştır).

Âteş ân nîst ki ez şu'le-i û handed şem'
Âteş ânest ki der hırmen-i pervâne zedend

Mumun bile şulesine güldüğü ateş, ateş değildir. Gerçek ateş pervânenin harmanına (içine, sinesine) düşen ateştir. Bu beyti Muallim Naci, Osmanlı Şairleri'nde Ahmed Paşa'nın İran şairlerinden -yazarın deyimiyle- mana aktarımına örnek olarak verir. Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, Haz. Cemal Kurnaz, MEB, İstanbul, 2004, s. 27.

Hafız'ın şu beytinde de mum güler:

Tu şem'-i encümenî yek-zebân u yek-dil şev
Hayâl u kûşiş-i pervâne bîn u handân bâş

Sen meclisin tek mumusun, tek dilli, tek gönüllü ol. Pervânenin (sana kavuşma) hayalini ve çabasını gör de, gül, mutlu ol.

[10] "Kâfûr, Kansûr'da ağaçtan çıkartıldığında rengi siyahtır. Kâfûrîler onu, Ummân, Basra veya Şirâz'a getirip yakarak ağartırlar. Aslında kâfûrun rengi konusunda da ihtilaflar vardır. Buna göre kâfûr, siyah, sarı kızıl veya deve tüyü rengindedir, yıkanıp işlendikten sonra beyazlaşır." Fatma Sabiha Kutlar, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, c. IV, Ankara, 2004, s. 16.

[11] "Kâfûr, Mısır'da hükûmet süren Ahşidîler'in dördüncüsü olup hanedanın müessisi olan Ahşid'in birkaç altına alınmış kölesinin de adıdır. Kâfûr zekâ ve ferâseti hasebiyle Ahşid tarafından oğullarına vâsi tayin olnup yirmi sene Mısır'ı güzelce idare etmiş. Hicrî 355 tarihinde bu hanedandan hükûmete layık kimse kalmaması üzerine halife Muti'ullah tarafından Mısır ve Şam ve Hicaz hükûmeti kendisine ihâle olunmuş ve birçok sene bi'l-istikbal hükûmet sürüp minberlerde nâmı üstad diye yâd edilmiştir." Beyitte geçen Kâfûr kelimesi bu özel isme işaretle kullanılmış olmalıdır. A. T. Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, MEB, İstanbul, 2004, s.297.

TARANAN ESERLER

- Ak, Coşkun, Muhibbî Divanı, Kültür Bakanlığı, Ankara,1987.
- Aksoyak, İsmail Hakkı, Gelibolulu Âlî Divanı, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,1999.
- Akyüz, Kenan, Süheyl Beken vd. Fuzulî Divanı, Ankara, 1990.
- Aydemir, Yaşar, Behiştî Divanı, MEB, Ankara, 2000.
- Bayak, Cemal, Sehâbî Divânı ve Konu İndeksi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- Bayram, Ömer, Seyyid Azim Şirvanî Tezkiresi, Tamamlanmamış Doktora Tezi, Gazi Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, Muharrem, Kadı Burhaneddin Divanı, İstanbul, 1980.
- Erünsal, İsmail E., Tâcîzâde Cafer Çelebi, İstanbul, 1983.
- Gürgendereli, Müberra, Hasan Ziyâî Divanı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002.
- İsen, Mustafa, Usûlî Hayatı Sanatı ve Divanı, Erzurum, 1988.
- Koç, N.İlknur, Nehcî Divanı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Kurnaz, Cemal-Mustafa Tatçı, İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf Emir Buharî, Ankara, 1999.
- Küçük, Sabahattin, Bâkî Divânı, Ankara, 1994.
- Okçu, Naci, Şeyh Gâlib, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.
- Mermer, Ahmet, Kütahyalı Rahîmî ve Divanı, İstanbul, 2004.
- Tarlan, Ali Nihat, Necatî Bey Divanı, Ankara, 1992.
- Tarlan, Ali Nihat, Ahmed Paşa Divanı, Ankara, 1992.
- Tarlan, Ali Nihat, Hayâlî Bey Divanı, Ankara, 2002.
- Yücel, Bilal, Adnî Divanı, Ankara, Tarihsiz.